

A. A. JAZKOVA:

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ROMÁNIAI POLITIKÁJÁNAK NÉHÁNY ASPEKTUSÁRÓL (1945)

(A Világtörténet számára készített tanulmány)

Az Egyesült Államok második világháború utáni kelet-európai politikáját a jelenkortörténet mindeddig nem tanulmányozta eléggé. Egyes, a háború utáni rendelkezéssel kapcsolatos aspektusaira a szocialista országok történészei már rávilágítottak, de azt alig vizsgálták, hogy milyen volt az amerikai politika jellege, s milyen célok vezették a népi demokratikus államokban lezajló belső folyamatok befolyásolásában. Az Egyesült Államokban az utóbbi években publikált munkák szerzői nem rejtik véka alá, hogy a vezető amerikai politikusok Kelet-Európában a baloldali társadalmi és politikai változások ellensúlyozására – amelyek véleményük szerint nem rendelkeztek kellő belső bázissal – az úgynevezett „demokratikus erőket”, a letűnt polgári és burzsoá-földesúri pártokat támogatták. Vannak olyan amerikai történészek, akik elismerik a politika megalapozatlanságát és irreális voltát, valamint annak szükségszerűségét, hogy a második világháború után Kelet-Európában radikális politikai változásoknak kellett lezajlaniuk. Így ír erről egy, az USA-ban 1970-ben megjelent könyv szerzője: „Valóban, a második világháború forradalmasította Kelet-Európában a politikai és a katonai helyzetet... A háború előtti világot nem lehetett visszaállítani – elkerülhetlenné váltak a radikális gazdasági és politikai változások. Roosevelt még Jaltában megértette a kialakult helyzetet és igyekezett realiztikusan közeledni hozzá. Sajnos Truman nem tudta ezt megérteni...”¹ A szerző úgy véli, hogy az amerikai kormányzó körök ilyen alapállása vezetett külpolitikai téren többek között a „hidegháborúhoz”, s a „feltartóztatás” doktrínájának kidolgozásához, belpolitikában pedig a McCharty-izmus² megjelenéséhez.

Jelen tanulmány célja az, hogy áttekintse az Egyesült Államok romániai politikájának néhány vonatkozását a Petru Groza vezette demokratikus kormány külső és belső helyzetének megszilárdításáért folytatott harc idején. Elkészítésekor a romániai történelmi források egyre szélesedő köre mellett elsősorban az utóbbi években közzétett, az 1945-ös évre vonatkozó amerikai diplomáciai okmányokat használtuk fel.³

Nem sokkal a második világháború befejeződése előtt, 1945 márciusában került hatalomra Románia történetének első valóban demokratikus kormánya, amelynek miniszterelnöke az egyik legnépszerűbb politikus, az „Ekés-front” vezetője, Petru Groza lett. Hatalomra jutását elkeseredett politikai küzdelem előzte meg. Az ország 1944 augusztusi felszabadulását követően, a népi demokratikus forradalom előrehaladásával egyre inkább fölénybe kerültek a kommunisták által vezetett progresszív és demokratikus erők. Az ilyen irányú politikai változásokat nagymértékben segítették a kedvező nemzetközi feltételek, – mindenek előtt a Szovjetunió nemzetközi súlyának, tekintélyének megnövekedése. A fegyverszüneti szerződés, melyet a Szovjetunió Romániának, mint Hitler volt csatlósának felkínált, a fasiszmus maradványainak radikális kiirtását és az ország következetes demokratikus átalakítását írta elő. Ez teljesen megfelelt a román nép forradalmi harca érdekeinek. A nyugati hatalmak a Szovjetuniótól eltérően, kezdtől fogva a román burzsoázia és a földbirtokosok politikai képviselőit ill. vezetőit támogatták, s ezzel nemcsak a forradalmi átalakulást, hanem az ország demokratizálásának folyamatát is akadályozták.

A nyugat – köztük az Egyesült Államok – politikai érdekei szorosan összefonódtak azzal, hogy megőrizze korábbi romániai gazdasági pozícióit. Nem véletlen, hogy az 1944 augusztusa után hatalmon levő reakciós többségű kormányokban az a P. Georgiescu lett a gazdasági miniszter helyettes, aki a „Románia – America”-nak, a legnagyobb amerikai olaj részvénytársaságnak, a „Standard Oil” leányvállalatának képviselője volt.

A Rooseveltt-adminisztráció nem tehetette meg, hogy romániai politikájában ne vegye figyelembe az antifasiszta nagy-koalíció egyeztetett határozatait, mindenekelőtt az 1945 februárjában Jaltában elfogadott „Kiáltvány Európa felszabadításából” című dokumentumban foglaltakat. Ugyanakkor – mint erre a szovjet történeti irodalom már rámutatott – Kelet-Európa háború utáni berendezkedését érintő egyes konkrét kérdések kapcsán egyre élesebben mutatkoztak meg az elvi különbségek egyfelől a Szovjetunió, másfelől Nagy-Britannia és az Egyesült Államok álláspontja között.⁴ Az Egyesült Államok romániai politikájában ezen eltérő vonalvezetés jól nyomon követhető a P. Groza demokratikus kormányának megszilárdításáért folytatott harc idején.

Az USA egyértelműen N. Radescut, Románia reakciós miniszterelnökét támogatta, aki 1945 február második felében polgárháborút akart ki-robbantani, és „az országban uralkodó anarchia” jelszavával szerette volna elérni a nyugat beavatkozását Románia belügyeibe. Az Egyesült Államok

bukaresti politikai megbízottja, Burton Y. Berry a „történelmi pártok” vezetőinek információi alapján úgy jellemezte az országban lezajló békés tüntetéseket – melyek során a nép követelte, hogy valóban demokratikus kormány kerüljön az ország élére –, mint valamiféle „idegen elemek által vezetett nacionalista fellépést”.⁵ Közlései alapján a State Department azt a következtetést vonta le, hogy Romániában „a fegyveres kisebbség a valódi koalíciós kormányzat megdöntésére törekedhet”.⁶ Elhatározták, hogy a bukaresti amerikai politikai misszió révén támogatást nyújtanak a reakciós N. Radescunak, s egyidejűleg megpróbálják elérni, hogy az antifasiszta nagykoalíció képviselői vitassák meg a romániai helyzetet. Az angol katonai misszió akkori vezetőjének, Arthur Gold Lee-nek tanúsága szerint éppen az amerikai diplomaták állásfoglalása vezetett oda, hogy a kiélezett belpolitikai helyzetben Mihály király, az állam alkotmányos feje megtagadta a P. Groza által irányított demokratikus kormány megalakításának jóváhagyását.⁷

A nyugati hatalmak azután is támogatták N. Radescut, miután az a forradalmi hullám nyomására, s attól tartva, hogy büntetést fog kapni azért, mert 1945. február 24-én parancsot adott arra, hogy lőjenek békés tüntetőkre, lemondásra kényszerült. N. Radescu az angol missziónál kapott menedéket, innen kis idő elteltével titokban Washingtonba szöktették, ahol később a reakciós román emigráció egyik vezetője lett.

Ebben a bonyolult helyzetben a Szovjetunió hathatós segítséget nyújtott Románia demokratikus erőinek. E segítség jelentőségét az ország előtt álló belső és nemzetközi problémák megoldásában még olyan elfogult szemlélő sem tagadhatta, mint B. Berry, a romániai amerikai megbízott. „Minden gondolkozó román látja az olyan külpolitikai vonalvezetés szükségességét, amely a Szovjetunióval való baráti viszonyon alapul.” – jegyezte meg a State Department-nek küldött, 1945 februári jelentésében. Egyidejűleg elismerte, hogy „az angolszászok nem lépnek fel kezdeményezően abban, hogy segítsenek Románia néhány életbevágóan fontos problémáját megoldani.”⁸

A hivatalos amerikai külpolitika Groza-kormányral szemben az ellenséges tettek egész sorát követte el hatalomrajtásának szinte első napjától kezdve. A State Department azon állásfoglalása, miszerint a Nemzeti Demokratikus Front hatalomra került kormánya „elfogadhatatlan”⁹ szolgált alapjául annak, hogy a továbbiakban az Egyesült Államok megtagadta a demokratikus román kormány diplomáciai elismerését. Az amerikai külügyminisztérium vezetői egyebek között azt tanácsolták Rooseveltnak, hogy hi-

vatalosan ne válaszoljon P. Groza azon üzenetére, amelyet az miniszterelnökké történt kinevezésének megerősítésekor küldött. Ugyanebben az időben a bukaresti amerikai megbízottak kiszélesítették kapcsolataikat a „történelmi pártok” vezetőivel és Mihály királlyal. Támogatták azokat a burzsoá ellenzék által terjesztett provokációs célzatú híreszteléseket, miszerint a Szovjetunió „a román állam megsemmisítését tervezi”¹⁰, és a reális helyzetnek ellentmondó információkat küldtek a State Department-nek a Groza-kormány „korlátozott népszerűségéről és mozgási lehetőségeiről”, a kommunista párt „csökkenő” és Mihály király „növekvő népszerűségéről.”¹¹

A belső és külső reakció egyesített erőinek különös vádaskodását váltotta ki a demokratikus kormányzat azon törekvése, hogy baráti és jószomszédi viszonyt alakítson ki Románia és a Szovjetunió között, azt megszilárdítsa, s megteremtse a két ország szoros gazdasági együttműködését. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia azután is megtagadta Petru Groza kormányának nemzetközi – jogi elismerését, miután – a potsdami konferencia határozatának megfelelően – a Szovjetunió helyreállította diplomáciai kapcsolatait Romániával.

Az Egyesült Államok romániai politikájának jellegét döntően az határozta meg, hogy Washington mindenáron a román burzsoá ellenzékét, mindenekelőtt a volt „történelmi pártok” (Nemzeti Liberális Párt és a Nemzeti Parasztpárt) vezetőit, J. Maniu-t és D. Bratianut támogatta, s őket „valódi demokratákként” állította be szemben a hatalmon levő, „kivülről erőszakolt kisebbségi kormányzattal”. A romániai politikai események tárgyilagos szemlélőjének azonban észre kellett vennie, hogy erre az időre a román burzsoázia politikai pártjainak vezető személyiségei teljesen elveszítették befolyásukat, s a reakciós és fasiszta pártok maradványaival való együttműködés útjára léptek. A román sajtóban töredékesen tükröződő adatok szerint J. Maniu, a Nemzeti Parasztpárt vezetője rögtön az 1944 augusztusi események után megegyezett a volt „légionárius” (fasiszta) párttal, a „vasgárdával” a két párt közeledéséről és majdani egyesüléséről. Utóbbi számára nagyon hasznos lett volna egy ilyenféle álcázás a fasiszta maradványok felszámolásáért kibontakozó harc idején.¹² A szocialista Románia történészei levéltári forrásokra támaszkodva kimutatták, hogy éppen e szövetség vezetett a Nemzeti Parasztpárt gyors és nagymértékű jobbrtolódásához, valamint azoknak a különféle féllegális terrorista csoportoknak („Julius Maniu”-gárdák, stb.) létrejöttéhez, amelyek fasiszta módszerekkel s teljesen elfogadva a nacionalista ideológiát, – arra törekedtek – sikertelenül –, hogy a román nép forradalmi küzdelmét nacionalista mederbe tereljék.¹³

Ami a Nemzeti Liberális Pártot illeti, ez az ország felszabadulása után is megmaradt a külföldi tőkével kapcsolatban álló román fináncnökés és ipari körök legfőbb támaszának. Vezetősége hosszú ideig képtelen volt újjászervezni a pártot, s leküzdeni az egyes belső frakciók közötti ellentéteket. Az 1945 februári-márciusi események szorosabbá fűzték a Nemzeti Liberális Párt valamint a Nemzeti Parasztpárt reakciós vezetőinek kapcsolatait.¹⁴ G. Tătărescu nemzeti-liberális csoportja, amely belépett a kormánykoalícióba, s a külügyminisztériumot irányította, – lehetőség szerint szabotálta a népi demokratikus kormány külpolitikai vonalának végrehajtását. Nyugati államférfiakkal folytatott tárgyalásai során G. Tătărescu nem rejtette véka alá antikommunista meggyőződését. 1946-ban, az Egyesült Államok külügyminiszterével, Byrnes-sel folytatott beszélgetése során kijelentette: „Egész életemben antikommunista voltam Harcoltam a kommunizmus ellen, s ezután is megteszek mindent, ami lehetséges az ellene folytatott harc érdekében Romániában.”¹⁵

A román nép forradalmi harca fellendülésének, a kommunista párt és P. Groza népi demokratikus kormányzata növekvő népszerűségének körülményei között egy ilyen alapállás egyre elszigeteltebb-helyzetbe juttatta a „történelmi pártokat”.

Az elmondottak arról tanúskodnak, hogy Washington szemmel láthatóan elfogultan és nem reálisan ítélte meg a Romániában létrejött általános helyzetet. Tévedett akkor is, amikor hitelt adott a polgári ellenzék azon ígéretének: ha megkapják az „angol-amerikai támogatást”, akkor „rá tudják venni a királyt a jelenlegi kormány menesztésére, s egy valamennyi politikai párt képviselőiből alakítandó kabinet kinevezésére”.¹⁶ 1945 augusztus közepén az USA bukaresti megbízottja azt az instrukciót kapta a State Departmenttől, hogy tájékoztassa a román ellenzék vezetőit arról, hogy az Egyesült Államok kormányának véleménye szerint kívánatos lenne, ha Romániában „reprezentatívabb kormány” alakulna. Az amerikai diplomata fel is vette a kapcsolatokat a „történelmi pártok” főembereivel, J. Maniuval és D. Bratianuval, a jobboldali szociáldemokrácia vezetőjével K. Titel Petrescuval, valamint a király két tanácsosával: B. Ştirbey-jel és K. Vişoianu-val, s informálta őket az amerikai kormány azon szándékáról, hogy nem ismeri el a Groza-kormányt.¹⁷ A belső és nemzetközi reakció egyesült blokkjára támaszkodva Mihály király augusztus 22-én lemondásra szólította fel a Groza-kormányt, s hogy „alkotmányellenessé” nyilvánítsa, megtagadta rendeleteinek és határozatainak szentesítését. Előző este – természetesen a nyugat támogatására számítva – a király memorandumot intézett az antifasiszta

nagyhatalmakhoz. Emlékiratában foglaltakat a terrosita bandák és szervezetek összehangolt akciói támasztották alá, amelyeket titokban a „történelmi pártok” vezetői irányítottak.¹⁸

A washingtoni kormányzatnak meg kellett értenie, hogy az adott nemzetközi erőviszonyok mellett, s akkor amikor a népi demokratikus román kormány politikai tekintélye szemmel láthatóan növekszik, a kulisszák mögötti aknamunkája távolról sem vonzó. Nem volt véletlen, hogy a State Department soronkövetkező, augusztus végi instrukciójában óva intette az amerikai megbízottat minden olyan akciótól, amely „kiválthatná a Szovjetunió gyanúját arra nézve, hogy a válság az angol-amerikai beavatkozás miatt pattant ki”, s javasolta, hogy „egy időre szüneteltesse a román ellenzék képviselőivel fenntartott kapcsolatait”.¹⁹

Az amerikai politikusok mindazonáltal megértették, hogy az általuk provokált politikai krízis kimenetelétől nemcsak Románia belpolitikai fejlődésének további menete függ, hanem annak lehetősége is, hogy az Egyesült Államok megszilárdítsa pozícióját az országban. „A romániai vereség nagy erkölcsi csapást jelentene számunkra, — írta augusztus végén a State Department-nek küldött jelentésében B. Barry, az amerikai politikai megbízott. — Elszigetelt és diszkreditált helyzetben hagyni a királyt azután, hogy nagyrészt a mi tanácsaink alapján cselekedett... ez a nyugati demokráciák tekintélyének gyors semlegesítését, esését jelentené.”²⁰

Az amerikai hivatalos és üzleti körök szempontjából természetesen nem csupán és nem is annyira a „nyugati demokráciák tekintélyéről” volt szó. A népi demokratikus rendszer gazdasági és politikai pozíciójának megszilárdulásával párhuzamosan növekedtek az amerikai monopóliumok aggályai, hogy elveszíthetik azokat az óriási jövedelmeket, amelyek a román gazdaság kizsákmányolásából származtak. Figyelemre méltóak azok a tények, amelyeket a szocialista Románia történészei az amerikai misszió tagjainak a „történelmi pártok” képviselőivel szövetségben folytatott tevékenységéről tártak fel. Erőfeszítéseik arra irányultak, hogy aláássák a népi demokratikus kormány gazdasági helyzetét s helyeállítsák a román nagyburzoáziának — a külföldi monopóliumok szövetségének és üzlettársának pozícióját. Az amerikai megbízott a román vállalkozókkal való találkozója során felvázolta annak pontos programját, hogy „a termelés szabotálása, a kereskedelem pangásának előidézése, az árak mesterséges növelése és pénzügyi nehézségek teremtése révén — amelyek az infláció növekedéséhez vezetnének — hogyan lehetne az ország gazdasági helyzetét lerontani”. Hangsúlyozta, hogy ilyen jellegű intézkedések foganatosítása „sürgös”, mivel „a

román burzsoázia veszélyben van”.²¹ Az ehhez hasonló „gondoskodás” igazi mozgató rugói nyertek megfogalmazást az USA államtitkára külön megbízottjának, M. Ethridge-nek a bolgár és román helyzetről készített titkos memorandumában (1945 december). Ő azt hangsúlyozta, hogy „nem is beszélve szélesebb politikai és az általános presztizst érintő meggondolásokról, ezekben az országokban az iparukba investált tőkebefektetések jelentik az amerikai érdekeket, amely különösen Románia vonatkozásában fontos”.²²

Az elmondottak fényében világossá válik annak a harcnak az indítéka, amelybe az amerikai diplomácia a nemzetközi porondon belekezdett a Romániával való kapcsolatok rendezésének szakaszában.

A Külügyminiszterek Tanácsának londoni (1945 szeptemberi) valamint moszkvai (1945 decemberi) ülésén az Egyesült Államok delegációja azzal a követeléssel állt elő, hogy „szervezzék újjá” a román kormányt, mégpedig oly módon, hogy vonják be az új kabinetbe a burzsoá ellenzék reakciós képviselőit, egy sor minisztériumot vonjanak ki a kormányzó baloldali és demokratikus pártok ellenőrzése alól, meghatározott időn belül tartsanak „szabad választásokat” az országban, s adjanak amnesztiát minden, 1944. augusztus 23-a után elítélt politikai fogolynak, tehát mindazoknak, akik a népi demokratikus rendszerrel szemben felléptek.²³

A Szovjetunió elutasította a nyugati hatalmak próbálkozásait, hogy az úgynevezett „román kérdést” nemzetközi fórumon vitassák meg, mert az durva beavatkozás lett volna Románia belügyeibe. A szovjet diplomácia minden erőfeszítése arra irányult, hogy Anglia az Egyesült Államok és Franciaország képviselőivel közösen olyan megoldást találjanak a moszkvai értekezleten, amely kizárná a beavatkozást Románia belügyeibe, egyúttal elhárítaná az akadályokat a vele való békeszerződés megkötése elől, s elősegítené a kelet-európai állam nemzetközi kapcsolatainak bővülését. A Külügyminiszterek Tanácsa elhatározta, hogy „megadja Mihály királynak azt a baráti tanácsot, amelyet augusztus 21-i levelében kért a román kormány összetételének kiszélesítésével kapcsolatban”. A külügyminiszterek úgy döntöttek, hogy a Groza-kormányt a Liberális Párt és a Nemzeti Parasztpárt egy-egy képviselőjének bevonásával át kell alakítani. Állást foglaltak amellet, hogy a legrövidebb időn belül tartsák meg Romániában az általános választásokat.²⁴ A szovjet fél ragaszkodott ahhoz, hogy a román kérdéstről szóló memorandum tartalmazza azt a kikötést, hogy a kormányba pótlólagosan bekerülő miniszterek kötelesek „azzal lojálisan együttműködni”.

E határozat elfogadása nagy jelentőségű volt a népi demokratikus Ro-

mánia szempontjából és súlyos csapást mért a „történelmi pártok” pozíciójára és tekintélyére.²⁵ Ami a nyugati hatalmakat – Nagy-Britanniát és az Egyesült Államokat – illeti, bár 1946 februárjában kénytelenek voltak felvenni a diplomáciai kapcsolatokat a Groza-kormányral, de nem mondtak le a népi demokratikus rendszer-ellenes kísérletekről.

Az Egyesült Államok Romániával kapcsolatos politikáját a későbbiekben is az jellemezte, hogy messzemenő támogatást nyújtott a népi demokratikus rendszerrel szemben álló, ellenséges politikai erőknek és igyekezett az ország nemzetközi státusának rendezését elodáztatni. Ez a törekvése az amerikai-román viszony elmérgesedéséhez vezetett, amelyet – a „hidegháborús” légkör mellett – az is tetézt, hogy az amerikai fél nem volt hajlandó a kölcsönös előnyök alapján rendezni azokat a pénzügyi-gazdasági kérdéseket, amelyek akkor merültek fel, amikor 1948 júniusában Románia államosított egy sor olyan vállalatot, melyek külföldi – köztük amerikai – monopóliumok ellenőrzése alatt álltak. Az Egyesült Államok kormánykörei a „békeszerződés feltételei megszegésének” és az „emberi jogok megsértésének” mondvacsinált jelszavaival hosszú évekig megakadályozták Románia felvételét az ENSZ-be.

Az amerikai-román viszony normalizálására csak a 60-as évek elején került sor. A népi demokratikus Romániának kemény harcot kellett folytatnia azért, hogy a kapcsolatok fenntartása és fejlesztése a békés egymásmellett élés, a szuverenitás és függetlenség tiszteletben tartása, az egyenlőség és a kölcsönös előnyök, a belügyekbe való be nem avatkozás elvei alapján történjék. E kérdésben Románia a többi szocialista országgal közös vonalat követett. Az egységes álláspont, a szocializmusnak a háborút követő években megnövekedett tekintélyére és a Szovjetunió nemzetközi politikai presztízsére való támaszkodás lehetővé tette ezen országok – köztük Románia – számára, hogy az 50-es évek második felében megvédjék saját irányvonalukat, határozottan elutasítsák az USA reakciós kormányköreinek beavatkozási kísérleteit, s azoknak a radikális gazdasági és politikai változásoknak opponálását, amelyek útjára a román nép a háború utáni években lépett.

Jegyzetek

1. Theoharis A. G.: *The Junta Myths. An Issue in the United States Politics. 1945–1955.* Columbia, 1970. 219. p.
2. Uo. 221. p.

3. Foreign Relations of the United States (továbbiakban: FRUS) Diplomatic Papers 1945. Vol. V. Europe. Washington, 1967; FRUS., 1946. Vol. VI. Eastern Europe; The Soviet Union. Washington 1969.
4. Izraeljan V. L.: Antigitlerovszkaja Koalicija. 1941–1945. Moszkva, 1964, 515. p.
5. FRUS., 1945, vol. V, pp. 480–481.
6. U. o., 477. p.
7. Lee A. G. Crown: Against the Sieckle. The Story of King Michael of Rumania. London, 1949. 110. p.
8. FRUS. 1945, vol. V, 441. p.
9. U. o., 483. p.
10. U. o., 520. p.
11. U. o., pp. 555–556.
12. Erről részletesen ld.: Fătu M.: Sfirșit fără glorie. PNZ si PNL in anii 1944–1947. Bucuresti 1972, 109–110.
13. U. o. 177. p.
14. U. o. 223. p.
15. FRUS., 1946, vol. VI. Easten Europe; The Soviet Union. Washington, 1969, 628. p.
16. FRUS., 1945, vol. V, 554. p.
17. U. o. pp. 566–567, 570.
18. Fătu M.: i. m. pp. 261–262.
19. FRUS., 1945, vol. V., 594. p.
20. U. o. 601. p.
21. ld.: Fătu M. 236. p.
22. FRUS., 1945, vol. V, 635. p.
23. „Istztorija vnyesnyej polityiki SzSzSzR”, Tom. II. 1945–1975. Moszkva, 1978., 32. p.
24. Moszkovszkoje szovescsanyije minyisztrrov inosztrannüh gyel Szovjetszkovo Szozuja, Szojegyinyonnüh Statov Ameriki i Szovjegyinyonnovo korolevsztva. M., 1946., 12. p.
25. A bukaresti amerikai megbízott állítása szerint J. Maniu „mély elkeseredésének” adott hangot a moszkvai értekezlet határozata kapcsán, mert eddig azt feltételezte, hogy az „nyomást fog gyakorolni” a Groza kormányra, „hogy mondjon le”. – FRUS., 1946, vol. VI, 583. p.